

Mustafa KALKAN
ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR-
SANAT ESERLERİ

AHISKALI MİHRALİ BEY KOLEKSİYONU

İstanbul-2024

TARİHTE TÜRKLER, KULLANDIKLARI PARALAR ve SANAT ESERLERİ

AHISKALI MİHRALİ BEY KOLEKSİYONU

İstanbul-2024

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU
İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
TEŞEKKÜR	XI
KISALTMALAR	XIV
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	5
KİMMERLER	13
(M.Ö. 1300-300)	13
KİMMER BOSPOROS KRALLIĞI	13
PHANAGOREIA, M.Ö. 220-210	15
İSKİTLER (M.Ö. 800-300)	16
I. AZİLİSES, M.Ö. 57-35.....	19
ELAM KRALLIĞI	20
ARSAKİD HANEDANLIĞI	20
(M.Ö. 247/M.S. 224)	20
II. ORODES, M.Ö. 58-38 ?.....	22
III. ORODES, 130-147 ?.....	22
IV. ORODES, 165-170 ?	23
KUŞANLAR (60-240)	24
KUŞAN-SASANI	24
(224-651)	24
HUVİSHKA, 158-195	26
I. VARAHRAN, 335-370	27
HAREZMLER	28
(M.Ö. 500-M.S. 740 ?)	28
KRAL ARTRAMUSH, KRAL VASAMAR, 200-250.....	30
ÇAÇ-TARNAVAÇ VE OTRAR HÂKİMLERİ (700-800)	31
ÇAÇ-TARNAVACH KRALI	33
OTRAR KRALI	33
TÜRGİŞLER (699-766)	34
KUÇA (QUZI), YUTIAN	38
KARA TÜRGİŞ	39
SULU KAĞAN, 716-738.....	40
ARSLANİLER (700-800)	49

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

ARSLAN KÜL ERKİN	51
KRAL İNAL TEGİN	52
ARSLAN BİLGE KAĞAN	52
TUHUSLAR (700-800).....	54
BAGA TÜRKEŞ KAĞAN PUNU, ÖĞİTMİŞ GUBU	56
TUHUS LORDU (FANI) LORD WANANDMAX	56
ÖĞİTMİŞ.....	62
KARLUKLAR (766-840).....	63
KAĞAN KEBEK (KÖBEK).....	66
BUHARHUDADLAR	67
(700-800).....	67
BUHARA LORDU BEHRAM VE HALİFE EL-MEHDİ, 775-785	69
ŞÂHİ EFTALİTLER-KABİL ŞÂHLARI.....	71
(870-1008).....	71
SRİ SAMANTA DEVA, 850-1000	73
ÇİN HANEDANLIKLARI.....	74
HAN HANEDANLIĞI (M.Ö. 206-M.S. 220) 西漢.....	77
WUDİ JUNGUO WUZHU, M.Ö.140-141/87-86	77
TANG HANEDANLIĞI (618-907)唐.....	78
KAI YUAN TONG BAO, 618-907	78
DAI ZONG (DALİ YUAN BAO), 766-779	79
XİN JIAN ZHONG TONG BAO, 780-783	80
BEŞ HANEDAN ON KRALLIK	80
(907-960).....	80
QIAN DE YUAN BAO, 907-925	80
SONG-SUNG HANEDANLIĞI (960-1279) 宋.....	81
ZHİ DAO YUAN BAO, 995-997	81
ZHEN ZONG, XIAN PING YUAN BAO (HSİEN P'ING) 998-1004	81
HUAN (HUANG) SONG, 1039-1054.....	82
Xİ NİNG YUAN BAO, 1068-1078	83
CH'İNG-QİNG-KİNG HANEDANLIĞI (1644-1911) 明.....	83
QIAN (CH'İEN) LONG TONG BAO, 1736-1769	83
QIAN LONG TONG BAO, 1736-1795	84
JIA QİNG TONG BAO, 1736-1821.....	84
DAO GUANG TONG BAO, 1796-1820	86

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

TONG ZHI TONG BAO, 1862-1875	86
XINJIANG, GUANG XU TONG BAO, 1875-1908	87
GUANG XU TONG BAO/GUANGDONG, 1890-1895	88
YERLİ HANEDANLAR.....	89
HAN VE TANG DÖNEMİ VASSALLARI (700-800)	89
BEŞ DELİKLİ SİKKELER	91
ON ÜÇ NOKTALI SİKKELER	92
SEKİZ ÇUKURLU SİKKELER	93
ON BİR ÇUKURLU SİKKELER	93
YERLİ KAI YUAN TONG BAO, 618-907	94
YERLİ QIAN DE YUAN BAO, 951-960	97
SAMANİLER	98
(H.203-390/M.819-999).....	98
İSMAİL BİN AHMED, H.279-295/M.892-908.....	101
AHMED BİN İSMAİL, H.295-301/M.907-914.....	101
II. NUH BİN NASR, H.331-343/M.942-955	102
I. MANSÛR BİN NUH, H.350-365/M.961-976	103
III. NUH BİN MANSÛR, H.366-387/M.976-998.....	110
VASSAL DEVLETLER	113
BANCURİLER.....	113
(H.233-297/M.847-910).....	113
EBU İBRAHİM, EBU CAFER	115
SİMCURİLER.....	116
(H.365-387/M.975-998).....	116
HASAN BİN ALİ MUHAMMED, EBU ALİ BİN NASRU'D-DEVLE	118
TAHİRİLER.....	119
(H.205-260/M.821-873).....	119
II.MUHAMMED BİN TAHİR.....	121
KARAHANLILAR	122
(H.225-609/M.840-1212).....	122
GÜMÜŞ, GÜMÜŞ KAPLAMA DİRHEMLER.....	122
BÜYÜK KAĞANLIK	126
TOGAN HAN AHMED BİN ALİ, H.388-406/M.998-1016	126
AHMED BİN ALİ KARA HAKAN, H.388-406/8/M.998/1000-1016	130
ARSLAN HAN MANSÛR BİN ALİ, H.406-415/M.1016-1025	131
HAKAN MUHAMMED BİN HASAN, H.415-418/428-433/M.1024-1027/1037-1042	132

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

TONGA HAN MUHAMMED BİN EL-HASAN, H.415-418/428-433/M.1024-1027/1037-1042	132
KADIR HAKAN SÜLEYMAN BİN HARUN, H.416-426/ M.1025-1035	133
ARSLAN HAKAN SÜLEYMAN BİN YUSUF, H.423-431/447/ M.1031-1040/1056	133
DOĞU KARAHANLI KOLU	134
KADIR HAN YUSUF BİN HARUN HASAN, H.388/416-423/ M.998/1026-1031	134
ARSLAN HAN MANSÛR BİN ALİ, H.405/6-415/M.1016-1025	135
ÇAĞRI TEGİN SÜLEYMAN BİN YUSUF, H.407-417/M.1006-1016 ?	135
ARSLAN HAN SÜLEYMAN BİN YUSUF, H.423-431/447/ M.1031-1040/1056	136
İBRAHİM BİN MUHAMMED BİN YUSUF, H.449-454/ M.1058-1062	137
ARSLAN KARA HAKAN İBRAHİM BİN MUHAMMED BİN YUSUF, H.449-454/M.1058-1062	137
BURHANU'D-DEVLE ARSLAN TEGİN EYÛB BİN SÜLEYMAN, H.45X-457/M.1064/1065	139
TUĞRUL KARA HAN YUSUF BİN SÜLEYMAN, H.454-470/ 455-471/M.1062-1078/1063-1079	139
BATI KARAHANLI KOLU	141
TAMGAÇ HAN İBRAHİM BİN NASR, H.431-460/M.1040-1068	141
TABĞAÇ BUĞRA HAN İBRAHİM ABDULHALİK, H.454-455/ M.1062-1063	142
TOGAN HAN ŞUAYT BİN İBRAHİM BİN NASR, H.460-461/ M.1068-1069	144
BAKIR FELSLER	145
BÜYÜK KAĞANLIK	145
TOGAN HAN AHMED İBN ALİ, H.388-406/408/M.998-1016/1018	145
KARA HAKAN AHMED BİN ALİ ŞAHİN, H.389/M.998-9	148
TOGAN HAN AHMED İBN ALİ, H.388-406/408/M.998-1016/1018	149
ARSLAN HAN MANSÛR BİN ALİ, H.405/6-415/M.1016-1024/5	163
TOGAN HAN MUHAMMED BİN HASAN HARUN, H.415-416/8/M.1025-1026/28	166
DOĞU KARAHANLI KOLU	167
ARSLAN HAN SÜLEYMAN BİN YUSUF BİN HARUN, H.431-447/M.1040-1056	167
ZEYNEDDİN MUHAMMED BİN YUSUF, H.449-454/M.1058-1062	168
BATI KARAHANLI KOLU	169
İBRAHİM BİN HÜSEYİN, H.559-574/M.1163-1178	169
AHMED BİN İBRAHİM, H.574-607/M.1178-1210	169
İBRAHİM ARSLAN HAN, H.575-622/M.1180-1225/6	170
MUHAMMED BİN AHMED, H.608-9/M.1211-3	172
HOTAN KADİR HAN	173
BRONZ VE BAKIR ALAŞIMLI FELSLER	174
BÜYÜK KAĞANLIK	174
DOĞU KARAHANLI KOLU	175
ARSLAN HAN SÜLEYMAN BİN YUSUF, H.423-431/447/M.1031-1040	175
FAHRU'D-DEVLE BEHRAM EBU'L MUZAFFER ARSLAN TEGİN, H.444/M.1052-3	181
BUĞRA HAN MUHAMMED BİN YUSUF BİN HARUN, H.447-9/M.1056-8	182

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

ŞEMSU'D-DEVLE AHMED BİN MUHAMMED, H.448-9/ M.1056-8.....	193
ARSLAN HAN İBRAHİM BİN MUHAMMED, H.454-470/455-471/M.1062-1078/1063-1079.....	194
ARSLAN HAN MUHAMMED BİN İBRAHİM, H.555-566/M.1160-1170 VE H.566-575/M.1170-1180.....	195
ARSLAN HAN YUSUF BİN MUHAMMED BİN İBRAHİM, H. 574/M.1180-601/1205.....	196
SÜLEYMAN TABGAÇ HAN, H.574/M.1178-9.....	197
GAZNELİLER.....	199
(H.351-582/M.963-1186).....	199
SEBÜKTEĞİN, H.366-387/M.976-998.....	203
SULTAN MAHMUD, H.384-421/M.994-1030.....	203
SULTAN NASRU'D-DEVLE İBRAHİM, H.451-492/M.1059-1099.....	205
HAREZMŞÂHLAR.....	206
(H.469-629/M.1077-1231).....	206
CELALEDDİN HARZEMŞÂH, H.617-628/M.1200-1231.....	208
KARAKİTAYLAR.....	209
(H.524-608/M.1130-1211).....	209
HALİFE EL-MÜKTEFİ BİLLAH, H.530-555/M.1135/1136-1160.....	211
ULU (BÜYÜK) MOĞOLLAR (H.602-770/ M.1206-1368).....	213
MESUD BEK-BEĞ, H.605-660/M.1208-1262.....	220
MENGÜ (MÖNKE) HAN, H.649-658/M.1251-1260.....	222
ÇAĞATAY HANLIĞI.....	224
(H.624-748/M.1227-1347).....	224
ŞÂH ADİL VE KAYDU HAN, H.662-701/M.1263-1302.....	228
KAYDU VE DUVA HAN, H.662-701/M.1263-1302.....	229
DUVA HAN, H.704-706/M.1304-1307.....	231
DUVA BİN BARAK HAN, H.706-730/M.1306-1330.....	231
BUYAN KULİ HAN, H.748-759/M.1347-1358.....	232
ANONİMLER.....	234
CUCİ ULUSU.....	235
ALTIN ORDA (H.639-908/M.1242-1502).....	235
MENGÜ TİMUR, H.665-681/M.1266-1283.....	240
TUDA MENGÜ, H.679-686/M.1280-1288.....	241
TOKTA-TUKTA HAN, H.688/689-711/712/.....	242
M.1290-91-1312-13.....	242
ÖZBEK HAN, H.712/3-740/1/M.1313-1340.....	243
CANİBEK HAN, H.741-758/M.1340-1357.....	243
ABDULLAH HAN, H.764/M.1362-3.....	244
CELAYİRLER.....	245

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

(H.735-835/M.1335-1431)	245
SULTAN GIYASEDDİN AHMED, H.784-813/M.1382-1410.....	248
AKKOYUNLU DEVLETİ	249
(H.780-914/M.1378-1508)	249
SULTAN OSMAN, H.780-839/M.1378-1436	251
SULTAN HAMZA, H.839-848/M.1435-1445	252
SULTAN CİHANGİR, H.848-857/M.1444-1453	252
UZUN HASAN, H.857-882/M.1453-1478.....	253
YAKUB (EBU'L MUZAFFER), H.883-896/M.1478-1491	254
AHMED GÖDE HAN, H.902-903/M.1496-1498.....	254
ELVAND (EBU'L MUZAFFER), H.903-910/M.1497-1505	255
KASIM HAN, H.903-908/M.1497-1503	256
ANONİMLER.....	258
ŞEREF HANLIĞI (HAKKÂRİ MELİKLİĞİ)	258
KARAKOYUNLU DEVLETİ	279
(H.808-875/M.1406-1470)	279
PİR BUDAK, H.809-823/M.1406-1421	280
KARA YUSUF VE PİR BUDAK, H.809-823/M.1406-1421.....	280
İSKENDER, H.823-841/M.1420-1438	281
ANONİMLER.....	282
TİMURÎLER (H.771-913/M.1370-1507)	283
EMİR TİMUR KÜREGEN, SUYURGATMIŞ HAN	287
ES-SULTAN MAHMUD HAN BİN EMİR TİMUR KÜREGEN.....	288
ŞÂHRUH, H.807-850/M.1404-1447	290
EBUL KASIM BABÜR, H.851-861/M.1447-1457	298
SULTAN HÜSEYİN, H.873-911/M.1468-1506.....	301
ŞEYBANİLER (H.832-1008/M.1428-1599)	303
ANONİMLER.....	304
TÜRKİSTAN HANLIKLARI	306
BUHARA HANLIĞI	306
(H.1007-1200/M.1599-1785)	306
EMİR MUZAFFERÜDDİN, H.1277-1303/M.1860-1886.....	307
EMİR ABDULEHED HAN, H.1303-1329/M.1886-1910.....	307
ÂLİM HAN, H.1329-1338/M.1911-1920.....	309
HOKAND	311
(KOKAND) HANLIĞI (H.1152-1293/M.1740-1876)	311
SEYYİD MUHAMMED HUDAYAR HAN, H.1260-1275/ M.1844-1859	312

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

MOLLA HOKAND, H.1275-1278/M.1858-1862	314
SEYYİD MUHAMMED HUDAYAR HAN, H.1278-1280/ M.1862-1864	315
BABÜR-MOGUL DEVLETİ (H.932-1275/ 1526-1858).....	316
EKBER HAN, H.963-1014/M.1556-1605	317
RUSYA ÇARLIĞI-RUS İMPARATORLUĞU.....	318
(1547-1721/1721-1917)	318
GÜMÜŞ-BAKIR KAPIKLER	318
RUS ÇARLIĞI	319
IV. İVAN VASİLYEVIÇ, 1533-1584	319
RUS İMPARATORLUĞU.....	320
I.ALEKSANDR PAVLOVIÇ, 1801-1825	320
II. ALEKSANDR NİKOLAYEVIÇ, 1855-1881	320
II. NİKOLAY ALEKSANDROVIÇ ROMANOV, 1894-1917.....	321
URARTULARA AİT ERKEK VE KADIN EŞYALARI	325
GREK, ROMA VE BİZANS DÖNEMİNE AİT BRONZ ESERLER.....	329
İSKİT, HUN, GÖKTÜRK, TÜRGİŞ VE KARLUK SİLAHLARI (OKLARI)	337
İNSAN FİGÜRLÜ ESERLER	339
HAYVAN STİLLİ ESERLER	341
AT KOŞUM TAKIMI PARÇALARI.....	346
AĞIRLIK ÖLÇÜLERİ.....	352
KOL DÜĞMELERİ.....	353
SÜS EŞYALARI.....	355
YÜZÜKLER, BİLEZİKLER,	355
BONCUKLAR, KÜPELER, KOLYELER VE SAÇ TOKALARI.....	355
ERKEKLER, KADINLAR VE AT KOŞUMLARINA AİT KEMER TOKALARI.....	361
GÖKTENGRİ, BUDİZM VE MANİHEİZM'E AİT DİNİ NİTELİKLİ ESERLER	365
ERKEKLERE VE KADINLARA AİT KEMER PARÇALARI	368
İSKİTLER, HUNLAR VE GÖKTÜRKLER DÖNEMİNE AİT EŞYALAR	371
KARAHANLILAR DÖNEMİNE AİT METAL ESERLER.....	373
ESKİ RUSÇA TAŞ BASKI VE MATBU ESERLER	377
OSMANLI DÖNEMİ KAFKASYA ESERLERİ	399
ARAPÇA HURAFATLI, YAZMA, TAŞBASKI VE MATBU KİTAPLAR	406
SİKKELERİN KÜNYELERİ	430

AHISKALI MİHRALİ BEY KATALOGU

ORTA ASYA VE KAFKASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT SİKKELER-SANAT ESERLERİ.....	430
DİPNOTLAR.....	454

Ahıskalı Mihrali Bey Katalođu'na ait olan bütün sikkelerin resimleri ve ölçüleri, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tataristan ve Çuvaşistan (Rusya Federasyonu) sahasında yaşayan, Mihrali Bey'in akrabası olan Ahıska Türklerinden alınmıştır. Sikkelerin karşılarında yer alan resimler ise, Kültür Bakanlığı'na bağlı olan İzmir Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı bulunan koleksiyonerlerin envanter numaralarıyla (**Kâmil ERON, Şevkullah BAL, Necdet KABAKLARLI, Bahadır KALAYCI, Yiğit ALTAY, Ömer DİLER, Mustafa KUL, Erol OLCAŞ, Cengiz BABACAN, Ali ARSLAN, Burak CEBECİ Koleksiyonu**) ve yurtdışında koleksiyoner olan şahısların resimleri örnek alınarak kullanılmıştır. Bazı sikkelerin resimleri ise, yurtdışındaki siteler (**www.zeno.ru, www.rasmir.com ve www.db.stevealbum.com ve diğerleri**) ve müzayede kayıtları esas alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Sayı : E-60960384-151.02.99-2056973

31.12.2021

Konu : Doç. Dr. Mustafa KALKAN'ın Bilimsel
Çalışma Talebi

İZMİR VALİLİĞİNE
(İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

İlgi : 28.12.2021 tarihli ve E-79172315-151.02.99-2052359 sayılı yazınız.

İliniz Müzesi Müdürlüğü denetiminde korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu faaliyetinde bulunmakta olan Kamil Eron, Şevkullah BAL ve Erol OLCAS'ın envanterine kayıtlı toplamda 417 adet sikkeye ait görsellerin, Doç. Dr. Mustafa KALKAN tarafından hazırlanmakta olan "*Tarihte Türkler, Kullandıkları Paralar ve Sanat Eserleri*" isimli bilimsel çalışmada kullanılmak istendiğine ilişkin talebin iletilerek gerekli iznin talep edildiği ilgi yazınız ve ekleri incelenmiştir.

Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmeliğin "*Tanımlar*" başlıklı 4. maddesinin (e) bendi koleksiyoncuları "*Kültürel ve doğal mirasın taşınabilir özellikteki yapılarının mevzuat çerçevesinde toplanması, arşivlenmesi, korunması, bilimsel yayınlarla tanıtılarak yayınlanması ve sergilemesini gerçekleştiren kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek veya tüzel kişiler*" olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla koleksiyoncular, envanterlerine kayıtlı eserlere ilişkin olarak (her türlü güvenlik ve muhafaza önlemlerini almak, denetim yönünden bağlı olduğu Müze Müdürlüğü ile irtibatla olmak ve eserleri koleksiyon izin belgesinde kayıtlı olan adresten farklı bir yere taşımamak kaydıyla) bilimsel çalışmalarda bulunabilirler.

Bu çerçevede; İliniz Müzesi Müdürlüğü tarafından adı geçen koleksiyoncuların rızalarının yazılı olarak alınması suretiyle, bahse konu çalışmaya ilişkin talebin İliniz Müzesi Müdürlüğü gözetiminde, koleksiyoncuların koleksiyon izin belgelerinde belirtilmiş olan koleksiyon adreslerinde, koleksiyoncular tarafından her türlü güvenlik ve muhafaza önlemlerinin alınması kaydıyla gerçekleştirilebileceği hususunda bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Yahya COŞKUN
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu: A374BDCD-C808-41E5-A39A-1527205A6106

Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/ktb-ebys>

II. TBMM Binası 06050 Ulus / ANKARA

Telefon: 0(312) 470 80 00 Faks: 0(312) 508 61 13

Ağ: www.kulturvarliklari.gov.tr E-Posta: muzeler@kulturturizm.gov.tr

KEP Adresi : kulturveturizmbakanligi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Deniz DOĞU

YÖNDEM

Kültür ve Turizm Uzmanı

Telefon No: (312) 470 60 99

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR
TEŞEKKÜR

- Abdullah GÜNDOĞDU (Akademisyen, Orta Asya ve Türkistan Hanlıkları Uzmanı)
Ahmet GÖZLÜ (Akademisyen, Arkeolog, Heykel ve Objeler Uzmanı)
Ahmet TAŞAĞIL (Akademisyen, Orta Asya ve Arkeolojisi Uzmanı)
Aleksandr M. KAMIŞEV (Akademisyen, Eski Türk Sikkeleri Uzmanı, Gemolog)
Ali İSLÂM (Akademisyen, Meyve Yetiştirme ve Islahı Uzmanı, Profesyonel Fotografçı)
Ali ARSLAN (Araştırmacı, Beylikler, Artuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlar ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Anvar MOKEYEV (Akademisyen, Orta Asya Tarihi ve Kırgız Tarihi Uzmanı)
Atom DAMALI (Makina Mühendisi, Nümismat, Türk-İslâm ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Aydın PERÇİN (Nümismat, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Baurjan BAYTANAYEV (Akademisyen, Timur Sikkeleri Uzmanı, Nümismat)
Barış TEKİN (Sanat Tarihçisi, Nümismat, Anadolu Selçuklu-Beylikleri ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
Bilal ÇAKICI (Akademisyen, Eski Türk Edebiyatı ve Farsça Divan Mütahassısı)
Boris D. KOÇNEV (Numismat, Koleksiyoner, Karahanlı Sikkeleri Uzmanı)
Burak CEBECİ (Nümismat, Grek, Roma, Bizans, Eski Türk Sikkeleri, Anadolu Selçuklu, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı ve Koleksiyoner)
Berhan TAŞDELEN (Anadolu Beylikleri ve İlhanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat)
Cengiz ARABACI (Nümismat, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı ve Koleksiyoner)
Cengiz BABACAN (Araştırmacı, Nümismat, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Cüneyt ÖLÇER (İnşaat Mühendisi, Nümismat, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Cevriye ARTUK (Nümismat, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Osmanlı ve İslâmî Sikkeler Uzmanı)
Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Akademisyen, Eski Türk Edebiyatı ve Farsça Divan Mütahassısı)
Erdal KUŞCU (Nümismat, Beylikler ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Erol OLCAŞ (Nümismat, Doktor, Koleksiyoner, Grek-Roma-Bizans, Beylikler ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
Ertekin YENİSEY (Nümismat, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Gaybullah BABAYAROV (Akademisyen, Nümismat, Eski Türk ve Göktürk Sikkeleri Uzmanı)
Güçlü KAYRAL (Nümismat, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Gültekin TEOMAN (Sanat Tarihçisi, Nümismat, Anadolu Selçuklu-Beylikleri ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
Halis ÖZALP (Tarihçi, Beylikler, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
Haluk PERK (Avukat, Beylikler, Anadolu Selçuklu Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner ve Nümismat)
Hakan ASLAN (Veteriner Hekim, Nümismat, Beylikler Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

- Hasan Hüseyin ELMA (Beylikler, Anadolu Selçuklu Sikkeleri Uzmanı)
Hüsnü ÖZTÜRK (Mühendis, Beylikler, Anadolu Selçuklu Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner ve Nümismat)
- İbrahim ARTUK** (Nümismat, Artuklu, Anadolu Selçuklu, Osmanlı ve İslâmî Sikkeler Uzmanı)
- İsa EMEÇ (Beylik Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner, Nümismat)
Kaan USLU (Nümismat, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
- Kâmil ERON (Tekstil Mühendisi, Nümismat, Beylikler, Artuklu, İlhanlı ve Anadolu Selçuklu Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
- Kazım Y. KOPRAMAN (Akademisyen, Memlûklü Devleti Uzmanı, Oryantalist)
Koray GÜRLEYÜK (Bankacı, Nümismat, Koleksiyoner)
- Kubat TABALDİYEV (Akademisyen, Arkeolog, Orta Asya Arkeolojisi Uzmanı)
Mehmet GÜVEN (Koleksiyoner, Numismat, Osmanlı Devleti ve Beylik Sikkeleri Uzmanı)
Mehmet Vehbi CANDAN (Diş Hekimi, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat ve Koleksiyoner)
- Mehmet İsmet SAYIN (Avukat, Nümismat, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı ve Koleksiyoner)
- Mehmet ULUSOY (İslam Sanatları-Sanat Tarihi ve Arap Dili Uzmanı)
- M. Fatih BEYAZIT** (Nümismat, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)
- Mesut TATAR (Emevîler, Abbasîler, Tolunoğulları, İhşidiler, Memlûklüler, Beylikler ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
- Mevlüt GÜLTEKİN (Akademisyen, Koleksiyoner, Türkolog)
- Murat DOĞAN (Elektrik Elektronik Mühendisi, İlhanlar, Beylikler, Türk Devletleri ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
- Mustafa GÜLTEKİN (İş adamı, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat, Koleksiyoner)
- Mustafa KAFALI** (Akademisyen, Altınorda Devleti Uzmanı, Türkolog)
- Mustafa KUL (Avukat, Koleksiyoner, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı)
- Müttalip YÜKSEL (Saltuklu, İlhanlı ve Beylikler Dönemi Uzmanı)
- Necdet KABAKLARLI (İş adamı, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat, Koleksiyoner)
- Norman DOUGLAS (Akademisyen, Nümismat, Koleksiyoner, İslâmî Sikkeler Uzmanı)
- Nuri PERE** (Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat, Koleksiyoner)
- Oğuz TEKİN (Akademisyen, Arkaik, Grek, Roma ve Bizans Uzmanı, Nümismat)
- Ömer DİLER** (Kimya Mühendisi, İlhanlar Uzmanı, Koleksiyoner ve Nümismat)
- Ömürkul KARAYEV** (Akademisyen, Oryantalist, Kırgız Tarihi Uzmanı)
- Pavel N. PETROV (Akademisyen, Moğollar, Altın Orda ve Timur Sikkeleri Uzmanı, Nümismat)
- Rahman ÂDEMÎ (Akademisyen, Oryantalist, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyetleri Uzmanı)
- Reşat GENÇ (Akademisyen, Oryantalist ve Karahanlı Devleti Uzmanı)
- Sadi S. KUCUR (Akademisyen, Koleksiyoner, Nümismat, Selçuklu Tarihi Uzmanı)
- Saadettin Y. GÖMEÇ, (Akademisyen, Orta Asya Tarihi ve Türk Kültürü Uzmanı)
- Sewar BADUR (Nümismat, Koleksiyoner, İslâmî Sikkeler Uzmanı)

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

Şevkullah BAL (Doktor, Nümismat, Anadolu Beylikleri, İlhanlı ve Selçuklu Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)

Sıddık ÇALIK (Akademisyen, Koleksiyoner, Nümismat, Osmanlı Tarihi Uzmanı)

Sinan TAŞÇI (Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Numismat, Koleksiyoner)

Tayfun ÇEŞMELİLER (Türkolog, İslâmî Sikkeler, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Numismat)

Tilla D. BAYKUZU, (Akademisyen, Orta Asya ve Çin Tarihi Uzmanı)

Tuncay KARA (Nümismat, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)

Üçler BULDUK, (Akademisyen, Genel Türk Tarihi ve Orta Asya Uzmanı)

Ümit EKENEK (İş adamı, Nümismat, İlhanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)

Üstün EREK (Nümismat, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner)

Vadim G. KOŞEVAR (Arkeolog, Koleksiyoner, Karahanlı Sikkeleri Uzmanı, Nümismat)

Vladimir SUCHY (Eski Türk ve İslâmî Sikkeler Uzmanı, Nümismat, Koleksiyoner)

Vladislav DEMENTJEV (Haçlı ve Bizans Sikkeleri Uzmanı, Numismat, Koleksiyoner)

Yakup CİVELEK (Akademisyen, Arap Dili ve Belegati Uzmanı)

Yılmaz İZMİRLİER (Arkeolog, Koleksiyoner, Anadolu Selçuklu Sikkeleri ve Beylikler Uzmanı, Nümismat)

Yiğit ALTAY (Akademisyen, İlhanlı Sikkeleri Uzmanı, Koleksiyoner, Nümismat)

Yuliy S. HUDYAKOV (Akademisyen, Orta Asya Uzmanı, Arkeolog)

[http://Akce Osmanische Münzen](http://Akce.Osmanische.Munzen)

www.alibabacoins.com (<https://www.bidder.com/auctions/bignumismatics>)

www.altaycoins.com

<https://db.stevealbum.com/php/home.php>

<https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=IZA01> (İzmir Arkeoloji Müzesi)

www.karahanid.com

<http://qarakhanid.com/dynasty/>

www.parakoleksiyon.com

www.rasmir.com

www.sogdcoins.narod.ru

www.tokakte.dk

[http://Türk İslâm Sikkeleri ve Yardım](http://Türk.İslâm.Sikkeleri.ve.Yardım)

<http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk>

www.zeno.ru

KISALTMALAR

Özel Koleksiyon, Şahıs Adı, Kataloglar, Kitaplar, Müze Adı ve Sitelerle Müzayedelere Ait Kısaltmalar

- AA:** Ali ARSLAN Koleksiyonu (http://www.vcoins.com/kayseri_rum isimli siteden ve https://www.vcoins.com/en/stores/biga_numismatiek-244/world-coins/islamic_coins isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır).
- AD:** Atom DAMALI Koleksiyonu (Osmanlı Sikkeleri Tarihi adlı IX ciltten müteşekkil olan eser esas alınmıştır).
- AHB:** A.H. Baldwin&Sons Ltd. Islamic Coin Auction.
- ANJ:** American Journal of Numismatics.
- APK:** Aydın PERÇİN Koleksiyonu.
- AU:** Agora Auctions.
- BAÜİTBFD:** Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi.
- BC:** Burak CEBECİ Koleksiyonu (https://www.facebook.com/burak.cebeci.12935?epa=SEARCH_BOX) esas alınmıştır.
- BHK:** Bahadır KALAYCI Koleksiyonu (<https://www.bahadircoins.com/tr/mpanel> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır)
- BLG:A:** Paul BALOG (The Coinage of the Ayyubids, London, 1980 isimli eserin kod numaraları esas alınmıştır).
- BLG:M:** Paul BALOG (The Coinage of the Mamluk Sultans of Egypt-and-Syria, New York, 1964 isimli eserin kod numaraları esas alınmıştır).
- BN:** Biga Numismatic (<https://www.biddr.com/auctions/big anumismatics>)
- BPN:** Dr. Busso Peus Nachf Auctions.
- BSOAS:** Bulletin of the School of Oriental and African Studies.
- CAK:** Cengiz ARABACI Koleksiyonu.
- CBK:** Cengiz BABACAN Koleksiyonu.
- CGB Fr:** Numismatics Paris.
- CNG:EA.:** Classical Numismatic Group, Electronic Auction.
- CÖNOM:** Cüneyt ÖLÇER (Nakışlı Osmanlı Mangırlar isimli eserin sayfa numaraları esas alınmıştır).
- CRC:** Christian RASMUSSEN Collection Ilkhanid Coins (<http://www.tokakte.dk/> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır)
- DA:** Dar Almhml-Daru'l Muhammed Auction (https://www.vcoins.com/en/stores/dar_almhml-237/ancient-coins/Default.aspx?#!/Home).
- EYK:** Ertekin YENİSEY Koleksiyonu.
- EOK:** Dr. Erol OLCAŞ Koleksiyonu (<http://www.parakoleksiyon.com> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır).
- FAC:** Forvm Ancient Coins.
- HCR:** The Heberden Coin Room (<https://hcr.ashmus.ox.ac.uk>) University of Oxford.
- İEK:** İsa EMEÇ Koleksiyonu.
- KE:** Kamil ERON Koleksiyonu (<http://www.eroncoins.com> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır).
- KÇNV:1995.** "Svod Nadpisey na Karahanidskih Monetah Antroponimi i Titulatura", VIISID, Ç. I, Issue. IV, Moskva, ss. 201-276 (isimli eserin yılı ve kod numaraları esas alınmıştır).

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

KÇNV:1997. “Svod Nadpisey na Karahanidskih Monetah Antroponimi i Titulatura”, VIISID, Ç. II, Issue. V, Moskva, ss. 245-314 (isimli eserin yılı ve kod numaraları esas alınmıştır).

KÇNV:2004. “Svod Nadpisey na Karahanidskih Monetah Antroponimi i Titulatura”, VIISID, Ç. III, Issue. VI, Moskva, ss. 261-291 (isimli eserin yılı ve kod numaraları esas alınmıştır).

KÇNV:2006. Numizmatičeskaya İstoriya Karahanidskogo Kaganata (991-1209), Sofya (isimli eserin yılı ve sayfa numaraları esas alınmıştır).

LN: Leunumismatik (<https://leunumismatik.com/en/auction>)

ME: Morton&Eden Ltd. Auctions

MVCK: Dt. Mehmet Vehbi CANDAN Koleksiyonu.

MKK: Avukat Mustafa KUL Koleksiyonu.

MRB: Marc R. BREİTSPRECHER Collection.

NBJ: VAuctions.

NBS: Web Auctions B.V.

NK:M. Necdet KABAKLARLI Koleksiyonu (Mangır isimli eserin sayfa numaraları esas alınmıştır).

NK:TM. Necdet KABAKLARLI Koleksiyonu (Tire Mangırları isimli eserin sayfa numaraları esas alınmıştır).

NN: Numismatik Naumann, Electronic Auction.

OMP:I. K. USLU, M. F. BEYAZIT, T. KARA, Osmanlı İmparatorluğu Madeni Paraları (1687-1839/1099-1255), İstanbul, 2010 isimli eserin sayfa numaraları esas alınmıştır.

OMP:II. K. USLU, M. F. BEYAZIT, T. KARA, Osmanlı İmparatorluğu Madeni Paraları 1839-1918 (1255-1336), İstanbul, 2011 isimli eserin sayfa numaraları esas alınmıştır.

ÖD: Ömer DİLER (İlhanlar. İran Moğollarının Sikkeleri, İstanbul, 2006 tarihli eserde yer alan sayfa numaraları esas alınmıştır).

PC: Pashiz Coins Auction

SA: Stephen Album (<https://db.stevealbum.com> sayfasında yer alan bütün katalog ve lot numaraları esas alınmıştır).

SA:IOA: Stephen Album Internet Only Auction (<https://db.stevealbum.com> sayfasında yer alan bütün katalog ve lot numaraları esas alınmıştır).

SN: Solidus Numismatik.

SS: Slobodan SRECKOVIC, Akches, Volume I, II, III, Belgrade, Yugoslavia, 1999, 2000, 2003 (isimli eserlerin sayfa numaraları esas alınmıştır).

ŞB: Dr. Şevkullah BAL Koleksiyonu (<http://www.balcoins.com> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır).

YA: Dr. Yiğit ALTAY Koleksiyonu (<http://altaycoins.com> isimli sitede yer alan koleksiyon esas alınmıştır).

YİK: Yılmaz İZMİRLİER (Anadolu Selçuklu Paraları, İstanbul, 2010 tarihli eserde yer alan sayfa numaraları esas alınmıştır).

Metal Türlerine Ait Simgeler

AE: Bakır

AL: Alüminyum

AR: Gümüş

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

AU: Altın

BI/AE: Bizmut-Billion

CU: Pirinç (bir bakır alaşımıdır)

PB: Kurşun

Arapça Kısaltmalar

Bin-bin: Ođlu, erkek evlat

b.: Ođlu, erkek evlat

İbn-ibni: Ođlu, erkek evlat

Binti-binti: Kızı, kız evlat

Nadirlik Dereceleri

A.: Çok bulunur.

C.: Bulunur.

S.: Az bulunur.

R.: Nadir.

R+: Nadir +

RR.: Çok nadir.

RR+: Çok nadir +

RRR.: Son derece nadir.

RRRR.: Aşırı derecede nadir.

RRRRR.: Bilinen en yüksek nadirlik derecesi.

UQ: Tek örnek.

ND: Nadirlik dereceleri, Stephen Album'un derecelendirme sistemi esas alınarak hazırlanmıştır.¹

Sikkelere Ait Ölçü Tanımlamaları

A.: Ağırlığı

B.: Boyu

Ç.: Çapı

E.: Eni

Gr/gr: Gram

K.: Kalınlığı

Mg/mg: Miligram

U.: Uzunluğu

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

ÖNSÖZ

Anadolu'da, Kafkasya Ötesinde, Türkistan'da Bulunan Sikkeler ve Sanat Eserleri adıyla hazırlanması düşünülen ama daha sonra oldukça geniş bir yelpazeye ulaşan çalışmanın adı Tarihte Türkler, Kullandıkları Paralar ve Sanat Eserleri şeklinde değiştirilmiştir. Her cildin bulunduğu coğrafi alana göre adı belirlenmiş ve bağımsız ciltler olarak düzenlenmiştir.

Araştırmamızın ilk cildinde Kimmerler (1), İskitler (1), Elam Krallığı (Arsakid Hanedanı) (3), Kuşanlar-Kuşan-Sasanî (3), Harezmler (1), Çaç-Tarnavaç ve Otrar Hâkimleri (2), Türgişler (21), Arslaniler (6), Tuhuslar (13), Karluklar (1), Buharhudadlar (4), Şâhî Eftalitler (1), Çin Hanedanlıkları (Han, Tang, Beş Hanedan On Krallık, Song, Qing) (23), Yerli Hanedanlar (14), Samaniler (23) ve (Vassalları: Bancurîler (1) ve Simcurîler (1), Tahirîler (1), Karahanlılar (142), Gazneliler (6), Harezmsâhlar (1), Karakitaylar (3), Büyük (Ulu) Moğollar (6), Çağatay Hanlığı (12), Cuci Ulusu-Altınorda (10), Celayirler (2), Akkoyunlu Devleti (55), Karakoyunlu Devleti (6) Timurîler (30), Şeybaniler (3), Buhara Hanlığı (7), Hokand Hanlığı (8), Babür Sultanlığı (1), Rus Çarlığı (11), toplam olarak (423 adet) sikke vardır. Orta Asya'ya ait tarihi eserler (318), yazma ve taşbaskı kitaplar (36) yer almaktadır.

İkinci cildinde Emevîler (Ümeyyeoğulları) (109), Abbasîler (154), Tolunoğulları (16), Büveyhîler (3), Fatimiler (Vassalları) (2), Harezmsâhlar ve İldenizliler (Vassalı: Pişkiniler) (2), Kafkasya Hanlıkları, Şirvanşahlar (2), Şeddadiler (3), Sülemidler-Derbent Melikleri) (5), İldenizliler-İldegizliler (5), Begtimurlular (1), Ermeni Krallıkları (46), Gürcü Krallıkları (3), Memlükler (152), İlhanlar (228), Serbedariler (2), toplam olarak (733 adet) sikke mevcuttur.

Üçüncü cildi, Eyyübîler (88), Anadolu Selçukluları (292), Anonim ve Çift Darblı Sikkeler (8), Suriye Selçukluları (11), Anadolu Devletleri Danişmendler (3), (Saltukoğulları (12), Mengücekler (3), Artukoğulları (51), Zengiler (15), Anadolu Beylikleri ve Devletleri Diyarbakır İnaloğulları (19) Karamanoğulları (27), Mentешеoğulları (15), Candaroğulları (12), Alaiye Beyliği (1), Germiyanogulları (18), Karasioğulları (1), Aydınoğulları (20), Saruhanoğulları (19), Eratna Devleti (22), Mutahharten-Erzincan Beyliği (3), Anonim Sikkeler (33) Haçlı Krallıkları (22) toplam olarak (696 adet) sikke mevcuttur.

Dördüncü cildi ise tamamen Osmanlı Devleti'ne ait sikkelere (833 adet) ayrılmıştır, Osmanogullarına ait olan akçeler, mangırlar, nakışlı mangırlar, anonim mangırlar, zoltalar, pullar, paralar, mediniler, metelikler ve diğer sikke türleri incelenmiştir. Katalogun tamamı 2683 sikke, yine aynı dönemlere ait 354'ü bulan tarihi eser, çeşitli yazma ve taş baskı kitaplarla birlikte toplam olarak 3.039 materyalden oluşmaktadır.

Katalog, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin sınırlarını içine alan sahada bulunan, değerli numismatik materyallerden ve eserlerden oluşmaktadır. Mevcut çalışma, her bir eserin dönemine ışık tuttuğu, bugüne kadar herhangi bir yerde benzerleri bulunmadığı için (unique-benzersiz, eşi benzeri-örneği olmayan) değerlendirmelerinin yapılamadığı eşsiz örneklerin içinde yer aldığı bir araştırma olarak da değerlendirilebilir. Geniş bir yelpaze ile üç kıtada at koşuran bir milletin, hangi kültürlerle temas kurduğunu, hangi dinleri kabul ettiğini, ticari faaliyetleri sebebiyle hangi yazı dillerini sikkelerinin üzerinde öğrenmek-kullanmak zorunda kaldıklarını göstermesi açısından da her bir başlıkla, okuyucuya değerli bilgiler kazandıracaktır. Türkler, Mısır'da Nil Nehri'nin suladığı zengin topraklardan, çok uzaklarda Hunların torunlarının Afganistan'ın doğusundaki Kâfiristan'dan, Hindistan'ın kuzeyinde ele geçirdikleri Multan'a, buradan Soğdiana'nın derinliklerine, hâkim olabilmek için yerli halklarla sürekli mücadele içinde yer alan bir kavimdir. Türklerin kullandıkları sikkeleri araştırmanın zorluğu, materyal çeşitliliği ve saha-coğrafi genişliğinden dolayıdır, bu sebeplere bağlı olarak kitabın hazırlanması uzun bir zaman almıştır.

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

Her bir sikke ve eser için saha otoritelerinin değerlendirmeleri alınıp, dünya literatürü taranarak edinilen bilgilerden hareketle izahatları yapılmıştır. Bazen bir değil, iki değil, üç değil dört ya da beş saha uzmanının ortak değerlendirmeleri ile yorumlamak zorunda kaldığımız eserler de olmuştur. Buna rağmen, hata yaptığımız ya da farklı değerlendirmelerle hiç aklımızın köşesinden bile geçmeyen bilgi birikimi sonucu edinilmiş birikimlerle, farklı değerlendirmeler yapan uzmanların çıkacağı unutulmamalıdır. Bilim bir deryadır, içine dalındıkça derinliğinde boğulduğunuz ve bazen vurgun yiyerek bir daha gökyüzünü göremeyeceğiniz bir noktada, tükendiğiniz anlar da olacaktır. Bu karanlık noktaların yaşandığı ve araştırmacının nefesim tükendi dediği noktalarda, bazen şans, bazen kararlılıktan kaynaklanan inatçılığın yardımının yettiği anlarda yaşanabilmektedir. Türkiye’de eski Türk tarihine ait olan, benzer bir koleksiyon mevcut değildir. Dünya literatüründe bugüne kadar tespit edilememiş sikke ve yine örneği olmayan değerli eserlerin içinde yer aldığı mevcut çalışmayı ortaya koymak, kültür tarihimiz ve Kıpçak-Türkmen (Karapapak-Terekeme-Oğuz-Yörük) geleneğinin devamını sağlamak açısından önemlidir.

Yirmi beş yılı aşkın neredeyse otuz yıla yakın bir süredir üzerinde çalışılan ve her dönemi titizlikle araştırılan sikke-eserlerin dünya literatüründe olmayan tipleri, dünyaca otorite olan uzmanların, koleksiyonerlerin, tarihçilerin, meskûkâtçıların-numismatların ve ilgili geniş kitlelerin dikkatine sunularak, üzerinde tartışıldıktan sonra çalışmamızda yayımlanmıştır. Çeşitli örnekleriyle verilmeye çalışılan eserler, Türk tarihi açısından İskitlere ait “hayvan üslubunu” ortaya koyması yönüyle, Hunlara ait kurt ongunu ve Türgişler dönemine ait aslanlarıyla, stilistik nitelikli şaheserler olarak kabul edilebilecek kadar, değerli bazı parçalardan meydana gelmektedir. Runik yazılı yüzüklerle birlikte Türgiş ve Karluk dönemine ait kemer tokaları, sanatsal açıdan göz kamaştırıcı örnekler arasında yer almaktadır. Mevcut sikke ve sanat eserleriyle, eski Türk tarihinin ülkemizde bugüne kadar görülmemiş örnekleri, tarihsel alt yapısıyla birlikte görsel materyallerle sunulmaya çalışılmıştır.

Vadim G. Koşev, Üstad Rasmir, Vladimir Belyayev, Vladimir Suchy, Ertekin Yenisey, Aydın Perçin, Cengiz Arabacı, Mehmet Vehbi Candan, Aleksandr Kamışev, Hakan Aslan, Yiğit Altay, Kâmil Eron, Tayfun Çeşmeliler ve Şevkullah Bal gibi değerli otoritelerin yardımları sayesinde okuyamadığımız bazı kelimeler, unvanlar, yer adları, darb tarihleri bütün detayları ile açıklanarak izah edilmiştir. Bu alan otoriteleri sayesinde, numismatik disiplinin birçok ince detayını kavrama ve sahip olunması yıllar alabilecek bilgi birikimini edinebilme fırsatı yakalanmıştır. Sikkelerin birçoğunda darb tarihleri Arapça yazı ile verilmiştir, rakam ile verilenleri de mevcuttur. Okuyucularımızın Arapça rakamların yazı ile yazılışını bilmiyor olabilecekleri ihtimalini göz önünde tutarak, darb tarihlerini özellikle Arapça rakamlarla verme yoluna gidilmiştir. Otuz yıla yakın süredir devam eden ve son on yılı da teknik hazırlık-yazım aşamasıyla geçen çalışmanın üzerinde yapılması gereken yeni araştırmalar da olacaktır.

Runik yazı (Göktürk) uzmanlarının bugüne kadar okunmamış sikkelerle ilgili yapacakları dil çalışmalarının yanı sıra Karahanlı Tarihi üzerine çalışan araştırmacıların unvan, yer adları ve kağan isimlerinin üzerinde önemle durmaları gerekir. Birçok disiplin için malzeme sağlayan parabolimi dikkatli değerlendirildiğinde elyazması ya da birinci elden klasik kaynakların dahi aydınlatamadığı olayları, gün ışığına çıkarma noktasında büyük önem taşıdığı görülecektir. Üstadlarımız Kâmil Eron, Dr. Şevkullah Bal, Dr. Erol Olcaş, Ertekin Yenisey, Aydın Perçin, Dr. Yiğit Altay, Avukat Bahadır Kalaycı, Diş Hekimi Mehmet Vehbi Candan, Mehmet İsmet Sayın, Cengiz Arabacı, Avukat Mustafa Kul, Veteriner Hekim Hakan Aslan’ın koleksiyonlarına ait olan görselleri-fotoğrafları-kod numaralarını araştırmamızda kullanma izni verdikleri için müteşekkirimiz.

Üstad Mehmet Vehbi Candan aynı şekilde Osmanlılara ait olan cildi okumuş, okuma hataları, yazım yanlışlıkları ve her sikkeye ait önemli detayları dile getirerek eksik noktalar üzerinde durmuş, verdiği değerli bilgilerle çalışmamıza önemli katkılar sağlamıştır. Alan otoriteleri ve en önemli koleksiyonerler olarak kabul edilen değerli numismatlara ait siteler, Türkiye’de sikkeler üzerinde çalışacak kişiler için adeta bulunması imkânsız birer müzedir. Özellikle Üstad Kâmil Eron, Şevkullah

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

Bal, Necdet Kabaklarlı, Erol Olcaş ve Cengiz Babacan ile İzmir Arkeoloji Müzesi'ne ne kadar teşekkür etsem azdır. Değerli koleksiyonerler sayesinde kitapta yer alan sikkelerin karşısına en güzel örnekler konularak, asıl sikkedeki eksiklikler giderilmiş ve okuyucuların-araştırmacıların-alan uzmanlarının bu sikkelerin eksik satırlarını günlerce arama azabı sonlandırmıştır. Bir de isimsiz kahramanlar olarak bilinen, adlarını yazarak bile teşekkür etmemize izin vermeyen, işin en ağır kısmını yapan ve her dönemde olduğu gibi ortadaki eserin gerçek sahibi olan kişiler vardır. Onlara nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum ama özellikle bütün çalışmanın alt yapısının onlara ait olduğunu belirtmem gerekir. Özellikle ama özellikle vurgulamak istediğim iki isim vardır biri Üstad Rasmir (www.rasmir.com), diğeri ise Üstad Vadim G. Koşev' dir. Rasmir'i on yılı aşkın bir süredir her gün ama her gün rahatsız ederek sürekli soru sormam ve resim paylaşarak değerlendirmelerini istemem sebebiyle bazen bitkin düşüp "yeter artık bıktım senden Türk !" dediği anlar olmuştur. Israrıma ve paylaşımlarıma dayanamayarak, tekrar yazmaya başladığı on yıllık bir yazışma-teati seyrimiz vardır.

Numismatik disiplininin dünyaca değerli alan otoritelerinden Vladimir Belyayev (www.zeno.ru'nun editörüdür) birçok sikkeye değerlendirme yazarak, katkıda bulunmuş ve zeno'ya ait olan resimleri araştırmamızda kullanmamıza izin vermiştir, kendisine müteşekkirimiz. Diğer değerli uzman ise, Prof. Dr. Boris Koşev'in Tel Aviv'de ölümünden sonra yetim kalan Karahanlı sikkeleri sahasındaki boşluğu dolduran arkeolog ve numismat Vadim G. Koşev' dir. Üç yüze yakın Karahanlı sikkeleri içinde okuyamadığım yerleri okuyan, yer adları, tarihleri, özel işaretleri ve bazı unvanların değerlendirilmesi noktasında yıllarca mesaisini harcama inceliğini gösteren, değerli bilim adamını özellikle zikretmem ve minnetimi arz etmem gerekir. Kırgızistan'daki diğer değerli ilim adamları da Prof. Dr. Aleksandr M. Kamışev ve Prof. Dr. Kubat Tabaldiyev' dir. Tarih disiplininde sahip olduğum bilgi birikimimi edinmemi sağlayan Prof. Dr. Anvar Mokoyev gibi alan otoritelerinin yardımlarını dile getirmem gerekir. İsimlerini zikrettiğim bu bilim insanlarının farklı konularda değerlendirmelerde bulunarak, eski Türk tarihine ve sikkelerine ait yaptıkları spesifik açıklamalar, birçok problemin üstesinden gelmeye yardımcı olmuştur. Rusya Bilimler Akademisi'nin numismatlarından değerli bilim otoritesi Prof. Dr. Pavel N. Petrov'un verdiği bilgiler ve elde edilmesi bir ömür alacak değerlendirmeler sayesinde, Büyük (Ulu) Moğollar, Karakitaylar, Cuci Ulusu, Timurîler ve Çağatay Hanlığı sikkeleri tek tek okunarak yayınlanmıştır. Farkında olmadığımız unique örnekleri, paylaşımlarımız sırasında bulmamızı sağlayan değerli bilim insanlarından biridir.

Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı sikkeleri, üzerinde çalışırken en çok zorlandığım alan olmuştur. Anadolu Selçuklularının ve Beyliklerin alan otoritesi Ertekin Yenisey ve Hakan Aslan, Osmanlı sikkeleri engelini ise bilinen en iyi uzmanlardan biri olarak kabul edilen Aydın Perçin, Dt. Mehmet V. Candan ve Cengiz Arabacı sayesinde aşmayı başardım. Son beş yıldır uzmanların yaptıkları değerlendirmeler sayesinde, hatalar azalmış ve daha sağlıklı analizler yapma fırsatı yakalanmıştır. İlhanlı sikkeleri problemi, tamamen alanım dışı olması sebebiyle Dr. Yiğit Altay ve Ümit Ekenek gibi uzmanlar sayesinde ana hatlarıyla da olsa aşılmış, İlhanlar gibi büyük bir bilinmez de etrafından dolanarak ilgili bölüm oluşturulmuştur. Yine bilinmezler de tıkanılmış yerlerde özellikle Saltuklular, Artuklular ve Beylik sikkelerinde Yılmaz İzmirli, Kâmil Eron ve Dr. Şevkullah Bal'ın son müdahaleleri ile okunması neredeyse imkânsız olan örnekler çözülebilmştir.

Özellikle üç büyük âlimin Türkiye'deki meskûât (parabilimi) disiplinine sağladıkları katkı ve yetiştirdikleri genç nesille "milli bir hizmet" verdiklerini belirtmek gerekir. Üstad Ertekin Yenisey, Üstad Necdet Kabaklarlı ve Üstad Yılmaz İzmirli'e devletimiz ve milletimiz adına minnettar olduğumuzu arz etmek isteriz. Ortaya koydukları eserler ve yetiştirdikleri insanlar, bugün bu disiplini ülkemizde-yurtdışında uluslararası platformlarda yürütmekte ve Türkiye Cumhuriyeti'ni en iyi şekilde temsil etmektedirler. Adını zikretmeden ve teşekkür etmeden geçemeyeceğimiz, hayatının en verimli çağında vefat eden İlhanlı otoritesi rahmetli Ömer Diler Üstadımızın emeklerini ve alana katkılarını her seferinde dile getirmemiz gerekir. Hususen, İlhanlar adlı değerli kitabın çizimlerini kullanma iznini bahşeden eşi Eminenur Diler Hanımefendi'ye müteşekkirimiz.

ORTA ASYA'DA KURULAN DEVLETLERE AİT PARALAR

Osmanlı sikkeleri üzerine yaptığı sayısız çalışmayla, bu alandaki önemli eksiklikleri tespit eden ve çalışmalarıyla Osmanlı Numismatiği'ne büyük katkılar sağlayan rahmetli Cüneyt Ölçer Üstadımıza minnettarız. Üstadımıza ait bazı çizimler, Osmanlı Sikkeleri adlı üçüncü ciltte atıf yapılarak kullanılmıştır. Ayrıca, Arap Dili ve Belagati mütehasıslarından olan Prof. Dr. Yakup Civelek Hocamızın ve Dr. Mehmet Ulusoy'un yardımlarını ve okuyamadığımız yerlerin ya da yanlış okuduğumuz kelimelerin doğru yazımları noktasındaki katkılarını belirterek minnettar olduğumuzu ifade etmemiz gerekir. Değerlendirmelerimizde eksiklikler, yanlışlıklar muhakkak vardır ve olacaktır. Tarih alanındaki alt yapıya güvenerek, bir başka disiplinin (numismatik-nüvizmatik) derinliklerine dalmamız, belki saha uzmanları tarafından cesurca bir girişim olarak addedilebilir. Fakat ilk kez yazılan ve bugüne kadar yapılmadığı için teşebbüs edilen her girişimin bir öncü olma ve daha sonra hazırlanacak çalışmalara zemin oluşturacağı göz önünde tutulduğunda, oklara hedef olmanın çok ağır bir bedel sayılmaması gerektiği düşünülerek, bu katalog tamamlanmıştır. Türkologların, arkeologların, sanat tarihçilerinin, tarihçilerin, nümizmatların iştiaklı ve doymak bilmeyen arayışlarının sonuçlarını, adeta saha canavarına dönüşmüş koleksiyonerlerin değerlendirmelerini, yeni ve farklı tespitlerini kitabın neşrinden sonra bizimle paylaşmaları için sabırsızlıkla beklediğimizi belirtmek isteriz.

Sikkeler, kronolojik sıralamaya tabi tutularak tasnif edilirken, metal türleri de göz önünde bulundurulup sıralanmıştır. Eski Türk devletlerine ait örneklerde de bu usul izlenmiş olup Karahanlılara ait gümüşler, bakırlar ve bronzlar ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Örneğin Yavuz Sultan Selim'e ait olan gümüş sikkeler önce, daha sonra da bakır sikkeler sıralamaya dâhil edilmiştir. Metal farklılıklarından kaynaklanan tarih sıralamaları, okuyucuların tarih ya da sıralama hatası yapıldığını düşünmelerine neden olabilir. Sikkeler, sultanlarına ve tarihlerine göre tasnif edilip sıralanırken, Karahanlılar ve Osmanlılar'da gümüş sikkeler önce, bakır sikkeler sonra sıralanmış ve okuyucunun-araştırmacının daha rahat bulması sağlanmaya çalışılmıştır. Kullanılan kısaltmalar, özellikle istenilen sikkenin kaynağına ulaşılmasını sağlamak amacıyla verilmiştir.

Katalogda yer alan sikkelerin karşılıkları en güzel örnekler arasından seçilerek, okuyucunun bütün detayları ve yazıları görmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Hangi sikkenin katalogu oluşturan sikke olduğu, her sikkenin karşısındaki açıklamada belirtilmiştir. Alınan resimlerin hangi koleksiyon, müze, katalog ya da müzayededen alındığı belirtilmiş, bunun içinde kısaltma tablosu verilmiştir. Estetik güzelliği, bilimsel dipnotlara boğdurmamak için alıntılar, son not olarak kitabın arka kısmında verme mecburiyeti benimsenmiştir. Uzun yıllar alan konulardan biri de renk ve resim kalitesidir, farklı programlar kullanarak teknik problemler aşılmışsa da tam anlamıyla istenilen yüzde yüz netlik ve düşünülen renk ayarı yakalanamamıştır. Profesyonel fotoğrafçılar tarafından farklı ülkelerde her bir sikke, stüdyolarda özel ışık efektleri ile çekilmişse de aranan kalite daha elde edilememiştir, resim standartlarında en iyisini yakalama çalışmaları halen devam etmektedir.

Kafkaslar'dan geri çekilirken Sivas, Kars ve Erzurum'a göç eden Karapapak-Terekeme Türkleri, nüfus iskân politikasına bağlı olarak bu şehirlere yerleştirileceklerdir.² Sultan Abdulhamid Han'ın "zincirsiz aslanım" dediği Mihrali Bey'in³ adının baba tarafından yakın akrabalarının çocuklarına verilerek yaşatılmaya çalışıldığı bilinmektedir. Terekemelerin 93 (1877-8) Harbi ve sonrası çarpışmalardaki kahramanlıkları sebebiyle Mihrali Bey sembol bir isim haline gelmiştir. Mihrali Bey, Atatürk'ün hayran olduğu komutanlardan biridir. Mihrali Bey Türküsü, Mustafa Kemal'in en çok dinlediği kahramanlık türküleri arasındadır. Sikke ve diğer eserlerin içinde yer aldığı Ahıskalı Mihrali Bey Katalogu, adını Karapapak-Terekeme kahramanı Mihrali Bey'den almıştır. Onun akrabası olan Mihrali-Mehrali Bey'in babaları göç sırasında Sivas'a giderken Erzurum'un Oltu ilçesinde kalmış, adıyla dedesinin adını yaşatmış ve ona ait ne varsa muhafaza etmeye çalışmıştır. Katalog çalışması ise bu hikâyenin geçmişten günümüze ulaşan canlı tezahürüdür.

Doç. Dr. Mustafa KALKAN

Astana/Kazakistan-2023